

GEORGES-LOUIS LECLERC COMTE DE BUFFON: AYDINLANMA, DEVRİM, VETERİNERLİK VE *ATIN TARİHİ**

Jale ERLAT**

GEORGES-LOUIS LECLERC COMTE DE BUFFON: AYDINLANMA, DEVRİM VETERİNERLİK VE *ATIN TARİHİ*

Aydınlanma'nın düşünürlerinden Buffon, doğanın tarihini Fransız edebiyatına katarak zenginleştirmiştir. Buffon'un iki ayrı kişiliği vardır: Biri aldığı aristokratik eğitim nedeniyle geçmişine ve soylu kökenine bağlı, kurulu düzenden yana olan, diğeri ise geleceğe ve bilimsel araştırmalara dönük aydınlık kişiliği. Devrim konusuna ihtiyatla yaklaşan Buffon, hayatı boyunca tek bir eser üzerinde çalışmıştır: *Histoire naturelle – Doğa Tarihi*. Yeniliklere açık zekâsıyla 50 ciltlik muazzam eserinde, mineralleri, fosilleri, sebzeleri, bitkileri, böcekleri, kuşları, balıkları, evcil ve yabani bütün hayvanları incelerken, doğanın bir tarihi olduğu öngörüsüyle hareket etmiştir. Bu tutumuyla, o zamana dek kutsal kitapta yer alan dünyanın yaratılışı ve evrimi konusundaki bilgilere ters düşmüş ve tehlikeli bir alana girmiştir. Bu cüreti muhtemelen yapıtının devasa boyutları nedeniyle sansürcülerin gözünden kaçmış ve hayatını özgürlüğünü yitirmeden ünlü biri olarak sürdürebilmiştir. Bu makalede, Fransa'da veterinerliğin XVIII. yüzyılda bir bilim olarak benimsendiği anlatılan bölümün ardından, *Doğa Tarihi*'nin dördüncü cildindeki *Dört Ayaklı Hayvanlar* kısmında yer alan *Atın Tarihi* incelenecektir. Asırlar boyunca “insanın şimdiye dek gerçekleştirdiği en önemli kazanım, bu ateşli, atılan ve gururlu hayvan, insanın savaş yorgunluğunu ve mücadelesinin zaferini paylaşılan at”. Buffon, insanı ve atı sadece bir ikili olarak değil, evcil ve vahşi diğer hayvanları sınıflandırmada bir çıkış noktası olarak görür. Atın sadakatini, soyluluğunu ve barışçıl yapısını anlatır. Yetiştirilmesi ve bakımıyla ilgili gözlemlerini paylaşır. Ayrıca Buffon, farklı ülkelerde ve iklimlerdeki değişik besinlerle yetişen atların özelliklerini söyler ve en nitelikli olanların soysuzlaştırma yöntemiyle elde edileceğini savunur. Bu tutumuyla, Fransa'daki melez sorununa da olumlu bir bakış açısı getirmiş olur. 127 sayfalık kitabını insanın aile içinde yaşayan tek canlı olmadığını, atların da aile yaşamlarının olduğunu vurgulayarak bitirir. Tüm bu bilgiler bize Buffon'un kendine özgü stili ile anlatılmıştır. Doğadaki her yaratığı genel ve özel iki plan çerçevesinde incelemiştir. Bunu yaparken Buffon açık, yalın ve çok akıcı bir dil kullanmış, bu yolla araştırmalarını ilginç ve çekici kılmıştır. Zira ona göre, “iyi yazmak aynı zamanda iyi düşünmek, iyi hissetmek ve iyi aktarmaktır; zevki, yaratıcılığı ve, ruhu olmaktadır”.

Anahtar sözcükler: *Buffon, Aydınlanma, devrim, Doğa Tarihi, veteriner hekimlik, Atın Tarihi, Buffon'un stili*

GEORGES-LOUIS LECLERC COMTE DE BUFFON: LUMIERES, REVOLUTION, MEDECINE VETERINAIRE ET *HISTOIRE DU CHEVAL*

Buffon, un savant des Lumières eut le mérite d'enrichir le domaine de la littérature française en y incluant l'histoire naturelle. Il y avait en lui, deux hommes: l'un attaché au passé par sa naissance noble, son éducation aristocratique et son caractère partisan de l'ordre, l'autre illuminé, tourné vers l'avenir et les études scientifiques. Se méfiant de l'idée d'une révolution mais doué d'une intelligence ouverte, il a destiné son unique œuvre immense à l'étude des minéraux, des fossils, des végétaux, des plantes, des insectes, des poissons, de tous les animaux domestiques et sauvages, bref la nature entière dont il a présupposé d'avoir une histoire. Il s'est aussi attaqué à un sujet dangereux concernant la création et la durée de la Terre, qui, avant lui, était marqué par les présupposés théologiques. Il s'est probablement échappé aux censeurs grâce aux dimensions colossales de son œuvre et ainsi, il a pu mener une vie libre et célèbre. A la suite d'une partie accordée à la médecine vétérinaire en France, cet article envisage d'étudier *Histoire du cheval*, qui se situe dans le quatrième volume de l'*Histoire naturelle: Les Quadrupèdes*. Tout au long des âges, “ce fier

* Geliş tarihi: 02.12.2023 – Kabul tarihi: 28.02.2024

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, jerlat@hacettepe.edu.tr, ORCID:0000-0003-0501-0502

et fougueux animal qui partage avec l'homme les fatigues de la guerre et la gloire des combats, le cheval...”, non seulement il est vu comme le double de l'homme, mais il se constitue aussi un point de départ pour Buffon dans sa classification des animaux domestiques et sauvages. Buffon souligne aussi la fidélité, la fierté et l'attitude pacifique du cheval. Un grand nombre d'observations sont relatées sur son élevage et son entretien. Buffon expose aussi les caractéristiques et les qualités naturelles des chevaux de différents pays qui varient selon le climat, la nourriture et soutient l'idée que les meilleurs chevaux peuvent être obtenus par la méthode de dégénération. Il a ainsi suggéré une attitude positive au problème des métis en France. Il termine son texte de 127 pages avec une constatation que l'homme n'est pas la seule créature qui vit en famille, le cheval aussi fait pareil. Tout cela est rédigé dans un style propre à Buffon, un style fondé sur un plan général suivi d'un plan particulier concernant chaque créature. Il a utilisé une langue claire, simple qui coule bien rendant son texte intéressant et attirant. Comme il l'a dit lui-même; “bien écrire, c'est tout à la fois bien penser, bien sentir et bien rendre; c'est avoir en même temps de l'esprit, de l'âme et du goût”.

Mots-clés: Buffon, Lumières, révolution, Histoire naturelle, médecine vétérinaire, Histoire du cheval, style de Buffon

GEORGES-LOUIS LECLERC COMTE DE BUFFON: ENLIGHTENMENT, REVOLUTION, VETERINARY MEDICINE AND *HISTORY OF THE HORSE*

Buffon, one of the thinkers of Enlightenment enriched the French literature by including in it the history of nature. Buffon had two characters: one attached to his nobility, to his aristocratic education and to the present political order, the second turned to the future and to scientific researches. Distrusting the idea of a revolution but having an open intelligence, he dedicated himself to his single colossal work of 50 volumes called *Natural history* in which he studied minerals, fossils, insects, plants, fish, birds, domestic and wild animals. He supposed that they all had an history. During his studies, he contradicted the Bible which presupposed on theology concerning the creation and the duration of the Earth. Thus, he entered a dangerous area. His audacity escaped probably from the censures because of the colossal dimensions of his work and as a result, he succeeded in keeping his freedom and celebrity. In this article, following the part in which is presented the veterinary medicine in France, *History of the horse* that took place in the fourth volume of *Natural history* called *Four-legged animals* is studied. During the ages “this proud and fiery animal which shares with man the fatigues of war and the glory of combat, the horse...” Buffon sees the man and the horse not only as a double but also as a starting point to classify all domestic and wild animals. He exposes the fidelity, the nobleness and the peaceful attitude of the horse, shares his observations concerning horse dressage and horse care. Buffon also tells us the characteristics of horses living in different countries which are brought up under different climates, with different nutritions. He defends the idea that the best horses can be obtained by the method of degeneration. Thus, he suggested a positive attitude towards colored people in France. He ended his book of 127 pages by saying that the humans are not the only creatures living in a family, horses also do the same. All these informations are written in Buffon's special style established on a general plan followed by a particular plan concerning each animal. While doing this, he used a simple, clear and a fluent language which made his writing interesting and attractive. In his own words, “to write well means also to think well, to feel well and to render well; it is to have spirit, soul and taste at the same time”.

Keywords: Buffon, Enlightenment, revolution, Natural history, veterinary medicine, History of the horse, fidelity, nobleness, Buffon's style

Hayatını mesleğine ve özel olarak atçılığa adanmış sevgili babam veteriner hekim Enver Erhat'ın anısına...

Doğa bilimini Fransız edebiyatına dâhil ederek ona yepyeni bir boyut ve edebi değer kazandıran Georges-Louis Leclerc Comte de Buffon (1707-1788), kısaca Buffon, bir yanıyla geleneksel, geçmişine ve soylu

köklerine bağlı, diğer yanıyla bilime ve geleceğe dönük, zeki ve çok çalışkan bir Fransız doğa bilimcisidir. 50 cilt olarak tasarladığı ancak yaşadığı sürede 36 cildini yayımlayabildiği *Histoire naturelle - Doğa Tarihi* adlı canlı, cansız tüm varlıkların oluşumunu ve evrimini araştırdığı eserinin *Les quadrupèdes – Dört Ayaklı Hayvanlar* adlı bölümünün, 127 sayfalık kısmı, *Histoire du cheval – Atın Tarihi* bu araştırmanın temelini oluşturacaktır. Bu bağlamda önce, hayvan sağlığı ile ilgili bilimin, veteriner hekimliğin ortaya çıkışından ve Fransa’da 1761’de kurulmuş dünyadaki ilk veterinerlik okulundan da söz edeceğiz.

Buffon, Aydınlanma, Devrim ve *Histoire naturelle - Doğa Tarihi*

Devlet adamlarından ve hekimlerden oluşmuş bir ailenin oğludur Buffon. Dijon’daki cizvit okulunda iyi bir eğitim görmüş, sonraları hukuk, tıp ve botanik okumuştur. 1735’de Halles’den ve 1740’da Newton’dan yaptığı çevirilerle (*La statique des végétaux-Bitkilerin statığı* ve *La méthode des fluxions de Newton –Newton’un akı yöntemi*) bilim dünyasına kendini tanıtmıştı.

Buffon Aydınlanma’nın en önemli şahsiyetlerinden biridir ancak, yukarıda da değinildiği gibi, bir soylu olarak ayrıcalıklarla refah içinde yaşarken ve kralın bahçelerini güzelleştirmek, seralar kurmak, şifalı bitkiler yetiştirmek gibi saygın bir işi ve sorumluluğu varken, içinde yaşadığı düzeni değiştirme düşüncesi hiç olmadı. Devrimci değildi, reformlardan yanaydı. 25 Mayıs 1781’de M. Hébert’e gönderdiği mektupta, gelmekte olan devrimi büyük bir korkuyla ve endişeyle beklediğini, zira kalabalıkların sağduyusuna inanmadığını yazmıştı. Ona göre, “*Devrim huzuru ve mutluluğu yok eden bir hareketti zira gerçek mutluluk sükûneteydi, barıştaydı ve bunları tüm insanlara yayma çabasındaydı*”.¹ Buffon’un elli yıllık kariyeri devasa tek bir projeye odaklandı. 1749-1788 yılları arasında, *Histoire naturelle - Doğa Tarihi* adını verdiği muhteşem eserini, yeryüzündeki tüm varlıkların; mineraller, fosiller, kuşlar, bitkiler, böcekler, sürüngenler, balıklar, deniz memelileri ve tüm dört ayaklı hayvanların bir tarihi olduğu düşüncesinden hareketle oluşturdu. Ancak, 50 cilt olarak tasarladığı araştırmasını bitiremeden öldü.² Amacı, doğanın da bir tarihi olduğu varsayımından hareketle, araştırmalarını bilimsel verilere dayandırmaktı. 1735’den sonra Buffon, Descartes’ın felsefesine karşı durmuş ve gerçeklere mantıkla değil, bilimsel yöntem ve deneylerle ulaşılabileceğini savunmuştu.³ Ancak böyle bir çıkışla, İncil’de dünyanın yaratılışı ve evrimi konusunda sunulan açıklamalara ters düşmüş, başka bir deyişle, tehlikeli bir alana girmişti. Kutsal kitaba göre dünya altı bin yaşında olmalıydı. Oysa Buffon, dünyanın güneşten kopmuş ve onun soğumuş bir parçası olduğunu, yaptığı sedimantasyon hesaplarına, fosil incelemelerine dayandırmış, gezegenin yaşının yetmiş beş bin yıl olması gerektiğini savunmuştu. Değişimlerin çok uzun zaman aldığı ama ani gelen doğa olaylarının evrimleri hızlandırdığını anlatmıştı.⁴ Bu görüşleriyle din bilginlerine ters düşmüştü ancak muhtemelen yapıtının büyüklüğü nedeniyle cüretkâr düşünceleri sansürcülerin gözünden kaçmış ve özgürlüğünü koruyarak, saygın biri olarak yaşamını sürdürmüştü.

Buffon, kimi zaman din adamlarını eleştirse de, inançlı insanlara saygılıydı. 22 Mart 1774’de Madame Necker’e yazdığı mektupta, “*Tüm*

dinlerde asıl önemli olan, herkesin kendi inancına sahip çıkmasıdır” demişti.⁵ Devrim’in 1794’de giyotine gönderdiği Hérault de Sechelles, Buffon’la yaptığı bir söyleşiyi aktarırken, onun “Yaradan” sözcüğünün yerine “Doğanın Gücü” deyişini koymak istediğini anlatır. Tanrı ve Doğa ikilemine şu açıklamayı getirmiştir Buffon: “Doğa, nesnelere varlığı ve sürekliliği için Yaradan’ın oluşturduğu yasalar sistemidir. Doğa her şeyi kavrayan, canlandıran muazzam bir güçtür.”⁶ Buffon kendini “inançlı ancak İncil hiç yokmuş gibi çalışan bir Hristiyan olarak” tanımlar ve şunu söyler: “Bir bariyerin her zaman ayırması gereken iki alan vardır: Bilimsel düşünce/mantık ve dinsel düşünce/inanç. Bilim teolojiden bağımsızdır.”⁷ Böylece, laikliğin en temel ilkesini, en yalın ve güzel bir biçimde ifade etmiş oluyordu Buffon...

İlk veteriner okulu ve *Les quadrupèdes - Dört Ayaklı Hayvanlar*

Hayvanların sağlığı ve tedavisi ile ilgili uğraşlar kuşkusuz yüzyıllar öncesine dayanır. Savaşların insan yaşamında büyük yer tuttuğu eski zamanlarda, savaşçıların ve atların ayrılmaz ikili oldukları hep biliniyordu. Yarış atlarının değeri ve Orta Çağ’da soylular için avın önemi düşünüldüğünde, atların ve köpeklerin sağlığı, bakımı öne çıkan konulardı. Atın anatomisi ilk kez 1598’de İtalyan Carlo Ruini (1530-1598) tarafından sunulmuştu: *l’Anatomia del Cavallo*. İzleyen yıllarda XIII. Louis’in doktoru Jean Hérouard (1551-1628), bir yazısında, ilk kez “veteriner” sözcüğünü Fransa’da kullanan hekim oldu: *Médecin en l’art vétérinaire de la grande écurie de Roy - Kral’ın ahırında veteriner hekimlik sanatı*. Ancak hemen belirtelim; *Veterinaria* sözcüğünü ilk telaffuz eden, I. yüzyılda yaşamış bitki bilimci İtalyan Lucius Columella’dır (4-70). Bitkilerin bakımları, meyve ağaçlarının özellikleri, arıcılık ve çiftlik hayvanlarının yetiştirilmesiyle ilgili kitabına şu adı vermişti: *De Re Rustica la medicina veterinaria*.

XVI. ve XVII. yüzyılda savaşların hızı kesilip soylular yerleşik hayata geçtiğinde, binicilik, özellikle genç aristokratlar için, en gözde sporlardan biri oldu. Buna bağlı olarak seyislik, ahırlar ve haralar da gelişti, değer kazandı. At yetiştiriciliği ve binicilik eğitimi yeni iş alanlarıydı.

Dünyadaki ilk veteriner okulu 1761’de at binicisi ve eğitmeni Claude Bourgelat (1712–1779) tarafından Lyon’da kuruldu. Tarımda kullanılan hayvanların sağlığının korunması sorununu iyi kavramış olan bu baytar, XV. Louis’yi geleneksel hayvan bakımı konusunda yenilikler yapmaya ikna etti. Böylece sadece atların değil, çeşitli hayvan türlerinin sağlığının korunabilmesi amacıyla, özellikle koyun, keçi ve inekleri tehdit eden bulaşıcı hastalıklarla mücadelede, bilimin son bulgularının ışığında modern bir veteriner okulu kurdu. Okul tüm Avrupa ülkelerine de kapılarını açtı. Böylece kimi yanlış uygulamaları içeren “baytar mektebi”nden modern ve daha kapsamlı bir “veteriner okulu”na geçilmiş oldu. Okulun kurucusu ve Bilimler Akademisi’nin önemli üyelerinden Claude Bourgelat, Diderot’nun *Encyclopédie*’sinde, atların sağlığı ve bakımıyla ilgili makaleler yazdı. Bundan kısa bir süre önce Buffon, ansiklopedi niteliğindeki devasa eserinde, yeni veteriner okullarının açılmasıyla ilgili önerilerini sunmuştu. Bu, modern okulların kaçınılmaz olduğunu önceden haber veren bir uyarı olarak algılandı.⁸

1753 den 1767'e kadar *Les quadrupèdes - Dört Ayaklı Hayvanlar*'ın 12 cildi yayımlandı. Buffon'un ele aldığı ilk konu, insandı. İnsanla birlikte onu tamamlayan en asil dört ayaklı hayvan olan atı inceledi. Bu ikili, diğer türlerin gruplandırılmasına ışık tuttu. Böylece evcil ve vahşi hayvanları sınıflandırdı. Karmaşa yaratmaktan çekinen ve bu nedenle, sınıflandırma konusuna sıcak bakmayan Buffon, iyi bilinen hayvanlardan hareketle daha az ya da hiç bilinmeyen hayvanlara yönelmeyi amaçladı. Hayvanların evcilleşmesinin uzun bir zaman aldığı yaklaşımı, değişim ve dönüşüm kuramlarına kapı açmış ve XIX. yüzyılda araştırmacıları Darwin'e götürmüştü.⁹

Doğa Tarihi adlı eserin dördüncü cildindeki *Discours sur la nature des animaux - Hayvanların Doğası Üzerine Söylev*'de altı çizilmesi gereken, Buffon'un insanların ve hayvanların bedensel nitelikleri açısından farklı olduklarını, ancak asıl ayrıldıkları noktanın “zamanın bilinci” konusunda olduğunu vurgulamasıdır: “İnsandaki o ilahi ışığı yok edin, onun varlığını silmiş, karartmış olursunuz. Geriye sade bir hayvan kalır; geçmişi bilmez, geleceği düşünemez, hatta şu anı bile bilemez”¹⁰

Histoire du cheval - Atın Tarihi

Sanat ve edebiyat, atların gerçek ve gerçeküstü betimlemeleriyle doludur. Bu betimlemeler kimi zaman Yunan mitolojisindeki şiir tanrıçası kanatlı at Pégase gibi yaratıcılığı, doğaüstünü, kimi zaman İngiltere'de olduğu gibi kâbusları, laneti, yalnızlığı ve ölümü anlatır.¹¹ Olumlu, olumsuz bu nitelermelerden bağımsız olarak düşünüldüğünde, atlar yüzyıllar boyunca gücü, özgürlüğü, güzelliği ve estetiği temsil etmiştir.

Buffon, atlarla ilgili araştırmasını, simgelere ve mitolojilere uzak durarak, gözlemlere ve gerçeklere dayandırmıştı. *Histoire du cheval – Atın Tarihi* adlı kitabının en başında, şu cümleleri okuyoruz:

“İnsanın şimdiye dek edindiği en önemli kazanım, bu ateşli, atılgan ve gururlu hayvandır. At, insanın savaş yorgunluğunu ve mücadelesinin zaferini paylaşır... Sahibi gibi cesurdur, tehlikeyi görür ve onunla yüzleşir, savaşır. Silah sesini sever ve heyecanlanır. Yarışlarda, avda, efendisinin zevklerini paylaşır, parlar, ışıldar. Ancak cesur olduğu kadar uysaldır; başına buyruk değildir. Hareketlerini bastırmayı, kontrol etmeyi bilir. Binicisinin yönetimine boyun eğmekle kalmaz, onun ne istediğini de bilir ve ondan aldığı komutlarla hızlanır, yavaşlar ya da durur. Kendi varlığından vaz geçen, sahibinin istekleriyle var olan bir yaratıktır. Öyle ki, binicisini çevik ve hızlı hareketlerle uyarmayı bilir. Kendinin ne kadar istendiğini ve ne kadar istenirse o kadarını vermeyi de bilir. Sahibine hiç çekinmeden teslim olur, yorgunluktan bitkin düşse de hiçbir şeyi ret etmez hatta itaat etmek için ölür...”¹²

Buffon yukarıda giriş kısmını verdiğimiz sunumunu şu gözlemleriyle sürdürmüştür:

“İlk çağlardan beri, özenle bakılan, yetenekleri geliştirilen atın eğitimi, özgürlüğünü yitirmesiyle başlar. Atın

*evcilleştirilmesi ya da köleleştirilmesi çok eski ve evrensel bir olgudur. Bu nedenle, onun doğal hâlini çok seyrek görürüz. Çalışırken üzerinde hep koşum takımları vardır. Özgürce dolaşmasına izin verildiği zamanlarda bile esaretin ve acının izlerini taşır. Ağzında gemin açtığı yaralar, sağrısında mahmuzun yara izleri görülür. Esaretin en yumuşak hâlinde bile, lüks ve varlık içinde olduğunu göstermek isteyen soylu sahibinin kibrine ve zevkine uygun altın zincirlere vurulmuş, eyeri ve gövdesi ipekli kumaşla örtülmüştür”.*¹³

“Ancak, doğa sanattan daha güzeldir ve hareketlerin özgürlüğü doğal olanı güzelleştirir”¹⁴ der Buffon ve yabani atların doğasıyla ilgili şu bilgileri de verir:

*“...Latin Amerika’da atlar özgürdür, erdemlidir, insandan kaçarlar. Yiyeceklerini kendileri arar bulurlar, geniş otluklarda dolaşırlar, koşarlar, zıplarlar. Barındıkları bir yer yoktur, dingin göğün altında, tertemiz havayı koklarlar. Kapatıldıkları daracık ahırlarda tutulan evcil atların aksine, bu yabani atlar, daha sağlıklı ve güçlüdürler. Doğanın onlara verdiği asalet ve enerjiye sahiptirler. Şiddete eğilimleri yoktur, özgür ve mağrurdurlar. Pek çok hayvandan daha güçlü olsalar da saldırgan değildirler. Kendilerine saldırıya küçümserler, azlederler ya da ayakları altına alırlar. Sürüler halinde yaşarlar, birlikte olmanın keyfi için bir aradadırlar. Korkuları yoktur ancak birbirlerine bağlılık hissederler. Otlar ve bitkilerle beslendiklerinden doğada bolca yiyecek bulurlar. Başka hayvanların avlarıyla ilgilenmezler, bunun için savaşmazlar. Etobur hayvanların yiyecek bulma mücadelesi atlarda yoktur. Basit ve yalın beslenirler ve barış içinde yaşarlar. Bu, özellikle sürü halindeki yabani atlarda görülür: Uysaldırlar, birbirleriyle yarışırken, bir hendekten ya da sudan atlarken, doğası en ilımlı ve esnek olanlar önde gider ve diğerleri onları izler”.*¹⁵

Kitapta antik çağdan bilgiler de yer alır. Kimi antik yazarlar yabani atlardan söz etmiş hatta nerede bulduklarını da anlatmışlardır. Herodot Güney Bug nehrinin kıyısındaki beyaz atlardan söz etmiş, Trakya’nın güneyinde Tuna nehri boylarında, uzun tüylü atların olduğunu yazmış. Aristo Suriye’de, İspanya’nın Alpler bölgesinde, yabani atlar bulunduğunu, Moskova ve Kıbrıs’ta güzel, güçlü ve çok hızlı koşan atlar bulunduğunu, Man adasında küçük atların bulunduğunu söylemiş. Libya ve Arabistan’da çok güzel ve hızlı koşan atlar olduğu da biliniyormuş.¹⁶

Atların büyümesi ve bakımı konusunda şu gözlemlerini yazar Buffon:

“En eski zamanlardan beri, tayları annelerinden ayırırken dikkatli ve özenli davranılmış, beş, altı, hatta yedi ay boyunca annelerini emmeleri sağlanmış. Ancak bu süre uzadığında daha güçlü besinleri anne sütünden alamadıkları görülmüş. Samanla besleme başlamış ve yaş aldıkça arttırılmış. Annelerine gitme isteği sürdüğü oranda taylar ahırda

*tutulmuşlar, bu istek azalınca otluklara salınmışlar. Bu besleme yöntemi dört yaşına kadar sürmüştü. Kuru ot yemeğe geçiş, dikkatlice yapılmış ve atın midesi kurtlara ve böceklerle alıştırmış. İki yaşından sonra dişi taylar kısraklarla, erkek taylar aygırlarla bir arada tutulmaya başlanmış”.*¹⁷

Buffon, Fransa’da en güçlü ve güzel atların yaratılması için, bir birine benzemeyen ülkelerde, iklimlerde ve o yerin besinleriyle büyütülmüş atların çiftleştirilmesi gerektiğini anlatmış. Farklı ırkların birleştirilmesiyle yozlaştırılmış atların kısa zamanda mükemmelleşeceğini, daha güzel, sağlıklı ve güçlü olacaklarını öngörmüş. Ilımlı bir iklime sahip olan Fransa’da atların, ya İspanya’dan ve Arabistan’dan gelen sıcak iklim atlarıyla, ya da Danimarka’dan gelen soğuk iklimdekilerle çiftleşmesinin, birkaç kuşak sonra mükemmel atlar üreteceğini savunmuş. Bunları anlatırken iklim ve besin farklılıklarının atın rengini de belirleyeceğini yazmış, aynı değişik iklimlerde yaşayan insanların ten rengindeki farklılıklar gibi... İnsan ve at ikilisine, yaşam süreleri hesaplanırken, şu vurguyu da yapmış: “Atların ömrü büyüme süreleriyle orantılıdır. Sağlıklı bir atın ergenlik yaşı 4 olunca, yaşam süresi bunun 6-7 katıdır yani 25-30 yıldır. Sağlıklı insan ergenliğe 14 yaşında ulaşır, yaşam süresi bunun 6-7 katıdır, yani 90-100 yıl arasındadır”.¹⁸ Buffon’a göre, bu kuralın dışındaki örneklerin sayısı fazla değildir ve sonuç çıkarabileceğimiz istisnaları göstermez.

Kitabın bundan sonraki sayfalarında, İngiliz, İtalyan, Alman, Türk, Berber atların özelliklerini, birbirleriyle karşılaştırılmalarını ve Fransa’nın Normandiya bölgesinde en güçlü savaş atlarının yetiştirildiğini okuyoruz.¹⁹ Arap atlarının dünyadaki en iyiler olduğunu, bunun nedeninin Arap Yarımadası’ndaki sıcak ve kuru iklimin, atlar için en uygun iklim olduğunu ve burada atların diğer ırklarla karıştırılmayıp, safkan olarak yetiştirildiklerini, beslenmeden daha fazla, bakımın önem taşıdığını da öğreniyoruz. Arap ırkından gelen atların nadiren saman ve otlarla beslendiklerini, onlara sabah akşam hurma ve deve sütü verildiğini, İzlanda ve Norveç gibi soğuk iklim ülkelerinde de mükemmel atlar yetiştirildiğini ve kurutulmuş balıklarla beslendiklerini okuyoruz.²⁰ At terbiyesinin beslenme değişikliklerinden önce, yani atların en genç ve yumuşak başlı olduğu dönemde yapılması gerektiğini ve atın doğal yürüyüş şekilleriyle ilgili bilgileri ve bunun için nasıl terbiye edildiklerini de öğreniyoruz.

Atın Tarihi’nin son sayfalarında aileleriyle yaşayan tek canlımın insan olmadığını, yabani atların da aileleri ve onları yöneten aile reisleri olduğunu, bu reisin daima tetikte bulunarak aileyi kurtlardan, hırsızlardan koruduğunu, sık sık sürünün etrafını dolanarak kontrol ettiğini, geride kalanlara doğru koşarak bir omuz hareketiyle onları uyardığını ve sürüye döndürdüğünü öğreniyoruz. İnsanlara boyun eğmediklerini, özgürce bir arada yaşadıklarını, insandan uzak durduklarını, evcilleştirme ısrarına karşı kayalardan atlayarak yaşamları pahasına bunu ret ettiklerini de ilgiyle ve şaşırarak okuyoruz.²¹

Buffon ve stil

1749’den 1788’de ölümüne kadar Buffon’un kaleme aldığı muazzam araştırma, sadece mineralleri, bitkileri ve hayvanları kapsayan

doğa tarihini değil, fizik, kimya, biyoloji, antropoloji, jeoloji ve mineralojiyi de içine alan bir araştırmaydı. Bu devasa eseri yaratırken elbette yardımcıları da vardı: Louis Daubenton dört ayaklı hayvanların, l'abbé Bexon kuşların tarihini, Guyton de Morveau minerallerin oluşumunu ve devinimini yazmıştı. Buffon yazılanları okur, değerlendirir ve kendi yazım tarzında tekrar kaleme almış zira ona göre, zevkle ve asaletle yazılmamış metinlerin ölümsüz olma ve geleceğe taşınma şansı yoktu.²² Buffon'a göre stil, düşüncelerdeki hareket ve düzendi. Bunlar yakın aralıklarla dizilip sıkışık sunulursa anlatım, kapalı, sinirli, sıkıcı olurdu. Dolayısıyla plana ihtiyaç vardı. İki plan gerekliydi; birincide genel olarak konunun hatları çizilir, ikincide ise özel düşünceler sıraya konurdu. Plan yapma zorunluluğunu da iki şekilde anlatırdı Buffon: Önce şu soruyu sorardı: Doğanın eserleri neden mükemmeldir? Çünkü her eser bir bütündür ve doğa ebedi bir plan üzerinden çalışır, bundan hiç ayrılmaz. İnsan akli hiçbir şey yaratamaz ancak çalışmalarında doğaya öykünürse, ölümsüz ve sarsılmaz yapılar ortaya koyar. İkinci olarak, plan yapılmazsa, edebi yönden yazarın araştırmasını sunmaya nereden başlayacağını bilememesi söz konusu olur. Ancak plan yapılırsa, düşünceler rahatça birbirini izler. Bu durumda anlatım zevkli, doğal ve kolaydır ve bu tüm metine yayılır. Anlatılanlara ışık, renk ve canlılık verir. “*Basit ve sıradan şeyleri anlatırken ağıdalı bir dil kullanmaya çalışmak kadar hiçbir şey doğal güzelliği bozamaz. Hiçbir şey bir yazarı böylesine küçük düşürmez*”.²³ der Buffon.

Sonuç

Buffon'un atın doğası, duygusallığı ve sadakatiyle ilgili anlatımlarını zihnimizde canlı tutarak, XVIII. yüzyılda atların tarımda, ulaşımda, yarışlarda ve sporda kullanımı, bugünkü deyişle “küresel bir olay”dı diyebiliriz, aynı XIX. yüzyılda otomobilin hayatımıza girmesiyle yaşanan olay gibi. Otomobilin yaratılması ve motorun geliştirilip pek çok alanda kullanılması, zaman içinde atın toplumda ve kentlerdeki varlığında önemi bir düşüş göstermişti ancak hep vardı. XXI. yüzyılda üretilen teknoloji harikası arabaların motor gücü halen atla bağlantılı bir biçimde, “beygir gücü” olarak tanımlanabiliyor. Bunun bilimsel bir tabir olarak uzun bir süre daha kullanılacağını var sayarsak, atların modern toplumlarda bile, at yarışları ve at binme sporlarının dışındaki varlığı silinmeyecektir diyebiliriz.

Tüm canlılara yaklaşımını gözlemlere ve deneylere dayandıran Buffon, insan türünün bütünlüğüne inanmıştı. Atları anlatırken “ırk” sözcüğünü kullanmıştır ancak insandan bahsederken bu sözcüğü kullanmaz, insan “çeşitliliği”nden söz eder. Atlarla ilgili olarak yaptığı gibi, insanlar için de iklimsel farklılıkları değerlendirir: “*Avrupa’da beyaz, Afrika’da siyah, Asya’da sarı, Amerika’da kırmızı insan, iklimlerin renklendirdiği hep aynı insandır*”²⁴ der. Böylece, tüm insanları bir tutan yepyeni bir hümanizmanın tarifini yapmış, XVIII. yüzyıl Fransa’sında mezlelerin sorunlarına da olumlu bir bakış açısı getirmiş olur. Çıkış noktası insan ve ona eşlik eden atın hareketle, tüm canlıların, evcil ve vahşi hayvanların, kuşların, balıkların, böceklerin, fillerin, zürafaların, sürüngenlerin oluşumlarını ve yaşamlarını aynı enerji, istek ve tarafsızlıkla araştıran bir doğa bilimcisiydi Buffon. 127 sayfalık *Histoire du cheval-Atın Tarihi* kitabında sergilediği dil son derece açık, berrak ve akıcıdır. Su

gibidir ve kitabı zevkle merakla, bir solukta okunur. Şunu söyler Buffon: “İyi yazmak aynı zamanda iyi düşünmek, iyi hissetmek ve iyi işlemektir; zevki, yaratıcılığı ve ruhu olmaktır”.²⁵ Bilimsel araştırmaların maalesef gündün güne değer kaybettiği ülkemizde, amacımız üç yüz yaşındaki bu edebiyatçı bilim insanını canlı tutmak, önemini ve güncelliğini vurgulamaktı...

NOTLAR VE KAYNAKÇA

¹Bkz. Marcel Braunschvig, *Notre littérature étudiée dans les textes II Le XVIIIe et le XIXe siècle*, A. Colin, Paris, 1964, s.58.

² Bernard Germain de Lacépède, Buffon’un 1788 de ölümünden sonra, *Doğa Tarihi*’nin sekiz cildini daha yayımlamıştı. Bkz. <https://www.rct.uk>.

³ Bkz. Stephan Hales, *Statique des végétaux et l’analyse de l’air*, Buffon görüşlerini çevirisini yaptığı bu kitabın Önsöz’ünde yazmıştı: *Ouvrage traduit de l’Anglais par M. de Buffon de l’Académie des Sciences*, Chez Jacques Vincent, Paris. Ss. III-VII.

⁴ Buffon inceleme ve gözlemleri kapsamında, Marly-la-Ville’de kazılar yaparak yer kürenin yüz metre derinliğindeki tabakaların, yarıkların yönünü saptamaya çalışmıştır. Bkz. *Littérature française publiée sous la direction de Joseph Bédier, Paul Hazard*. Librairie Larousse, Paris, 1949. S. 71.

⁵ Bkz. Marcel Braunschvig, *A.g.y. S.56*

⁶ *A.g.y. S. 57.*

⁷Bkz. *Littérature française publiée sous la direction de Joseph Bédier, Paul Hazard. A.g.y. S. 73.*

⁸Bkz. *Claude Bourgelat et la création des écoles vétérinaires*, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1631069112000303>

⁹Bkz.<https://www.google.com/search?q=Histoire+naturelle+de+Buffon+Internaute>.

¹⁰Bkz. G. Leclerc comte de Buffon, *Histoire naturelle, générale et particulière, avec la description du cabinet du Roy*, Imprimerie royal, Paris, 1949. Cilt. IV s.110.

¹¹ İngilizler karabasanlarını “nightmare” sözcüğüyle ifade ederler: “night” gece, “mare” kısırak.

¹² Bkz. Site Gallica, BNF, Paris. Georges-Louis-Leclerc-Buffon, *Histoire du cheval*, Marc Barbou et Cie, Imp.

¹³ *A.g.y. s. 12.*

¹⁴ *A.g.y.*

¹⁵ *A.g.y. s.14-15*

¹⁶ *A.g.y. s.16-17*

¹⁷ *A.g.y. s.23-26*

¹⁸ *A.g.y. s.44-57*

¹⁹ *A.g.y. s.70-73*

²⁰ *A.g.y.*

²¹ *A.g.y. ss.122-127*

²² Marcel Braunschvig; *A.g.y. S.69.*

²³ *A.g.y. S. 67.*

²⁴ *Œuvres complètes de Buffon* Imprimerie Larousse, 288 Paris.

²⁵ Marcel Braunschvig; *A.g.y. S.68.*